

Тамара М. ЉУЈИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 1. 2023.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ПУТОПИСИ ЉУБОМИРА НЕНАДОВИЋА КАО ПУТ КА БИОГРАФИЈИ ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

У раду се анализира начин на који је Љубомир Ненадовић обликовао приповедачко Ја у својим путописима *Писма из Италије* и *О Црногорцима: писма са Цетиња 1878. године*. Циљ анализе је да се истакне у коликој мери је обликовање књижевног лика Петра II Петровића Његоша условило промене у структури путописа, као и да ли је повлашћени положај који је овај јунак добио омогућио довољно простора да се ова два путописа могу читати као незавршена Његошева биографија. Истраживањем места које је Његош заузео у српској култури, као и значаја који су Ненадовићева дела имала у перцепцији његове личности, указују на потребу саме културе да се из пера Његошевог савременика појави целовита биографија.

Кључне речи: Љубомир Ненадовић, Петар II Петровић Његош, путопис, биографија, *Писма из Италије*, *О Црногорцима*.

Петар II Петровић Његош је место класика српске културе заслужио, пре свега, својим драмским спевом *Горски вијенац*. Уметничка вредност и значај које оно има у култури утицали су да се његови тумачи окрену човеку који га је написао и покушају у истраживању биографије дођу до разумевања његове личности.

У свом делу *О Црногорцима* Љубомир Ненадовић издваја као најважнију особину путописа као жанра питање приповедачког Ја: „Путници који пишу своја путовања, обично највише о себи говоре. Они су тај дугачки конач око ког се нижу сви догађаји које спомињу; они су река, у којој се сва њихова питања сливају” (Ненадовић 2018: 232). Питање природе приповедачевог Ја у путописима јесте значајно због природе самог жанра, али у Ненадовићевом делу долази до значајног померања на овом плану. У истом делу,

---

* tamara.ljujic@gmail.com

само неколико редова касније, он пише: „У овом садашњем писању мом, где год сам могао, ја сам се клонио тога начина. Нисам хтео писати о себи, ни поименице о другима, до само онолико колико је потребно да причање буде јасније” (Исто, 232–233). Несумњиво је да је Ненадовић своје дело писао са намером да напише путопис, то се јасно види у начину на који је дело насловио – *О Црногорцима: писма са Цетиња 1878. године*. Зато је важна одлука да у највећој мери уклони приповедачко Ја из текста, иако је био упознат са његовим значајем у оквиру жанра у коме ствара. Она је довела до тога да Марко Цар у својој анализи ово књижевно дело сврста у други жанр и одреди као „етничко-психолошку студију о Црногорцу и црногорском јунаштву” (Цар 1913: 55), дајући у својој оцени приоритет избору тема о којима Ненадовић пише. Оправдано је онда поставити питање зашто је писац одлучио да у свом делу измени природу приповедачког Ја до те мере да свесно наруши природу самог жанра.

Оба путописа у којима је Ненадовић писао о Његошу претрпели су промену у обликовању приповедачког Ја. У *Писмима из Италије* путописац три пута помиње имагинарном читаоцу својих писама да ће радије писати о Његошу него о себи и својим утисцима, јер „ти ћеш радије о њему читати него о ма чему другом” (Ненадовић 1959: 104). Постављање Његошевог лика као доминантног у односу на сопствени доживљај предела које посећује, али и унутрашњег живота, указује да је привидно дошло до подређивања приповедачког Ја, и то у жанру који то Ја ставља у први план. Ова измена била је кључна за рецепцију коју је Ненадовићево дело имало – Живко Ђурковић је истакао да су *Писма* „најпопуларније дјело” (Ђурковић 1985: 147) баш због Његошевог лика. Анализирајући исти путопис, Иво Андрић напомиње да је то „топла и верна проза овог Његошевог Екскермана” (Андрић 1986: 29). Акцент се мора ставити на речи *верна* јер показује да је Андрић, иако то није истакао, уважио чињеницу да Његош из Ненадовићевог дела није историјска личност, већ књижевни јунак кога је писац *верно* описао. У есејима писца који су се бавили анализом овог дела најчешће долази до поистовећивања Његошевог књижевног лика и историјске личности Петра II Петровића Његоша. Много јаснији у одређивању Његоша из *Писама* као књижевног јунака који се као такав мора анализирати били су тумачи књижевности као што су Живко Ђурковић и Миодраг Поповић. Смањењем простора који даје мислима о пределима, култури и друштву које посећује, Ненадовић у овом делу ставља у други план приповедачко Ја и фокус свог писања изнова и изнова враћа Његошу чиме га чини главним јунаком свог путописа. Овим поступком је задовољио укусу публике, али и себи дао простор да портретисањем главног јунака пише о питањима која су му у том тренутку била значајна (као што су одређени политички ставови) и делимично их припише свом јунаку (види у Поповић 1985: 172). Ненадовић је *Писма из Италије* издао, заправо, седамнаест година након што је у Италији и био. Како је посведочио у свом писму Светиславу Вуловићу, познато је да је током пута водио неку врсту дневника. Може се узети у обзир низ биографских података који би указали на Ненадовићеву мотивацију да материјал који је имао преобликује и објави,

о чему пише Поповић (види у Поповић 1985: 171–172), али за тумачење дела најважније је да он није одустао од жанра путописа, иако је и сам сталним истицањем да ће писати о Његошу осетио да од њега делимично и одступа. Пишући у овом жанру, он је постигао да се разговори које он наводи сматрају веродостојним, што показује и чињеница да су речи његовог главног јунака у толикој мери приписиване историјској личности Његоша да се данас, као једна од најпознатијих реченица које Владика икад изговорио, истиче реченица „Црногорци не љубе ланце”, иако она, заправо, припада Ненадовићевом књижевном јунаку. Да је жеља писца да проговори о одређеним темама имала значајну улогу у начину на који је обликовао своја дела, сведочи и дело *О Црногорцима*, у коме Ненадовић скоро у потпуности поништава приповедачког Ја са жељом да свој доживљај Црногораца, њиховог живота и историје представи као објективни опис. Једну од најважнијих особина путописа – да у себе може објединити елементе многих жанрова – Ненадовић је искористио и када је писао ово дело. Да би детаљено описао живот и вредности црногорске заједнице и да би лична запажања представио као истине, он је из текста у највећем делу уклонио приповедачко Ја и занемарио оне особине које је жанр добио након појаве Стерновог *Сентименталног путовања*. Уклањање субјективног догађаја приповедача и представљање тема о којима се говори као да је реч о објективном приказивању стварности, умногоме се приближава оном типу путописа који је у данашњем, дигиталном свету најчешћи – приказивању путовања кроз фотографије и кратке видео-записе на друштвеним мрежама, при чему аутор наизглед уклања своју перспективу и представља приказани материјал као објективну истину. Из свести гледаоца тако нестаје свест да чак и фотографија неког предела која није ни на који начин обрађена, ипак јесте одабир аутора, који тиме што снима фотографију и бира одређени кадар, или истиче одређени детаљ, жели да пренесе на гледаоца вредност коју даје објекту који снима. Ненадовић је на сличан начин, уклањајући приповедачево Ја из текста у највећој мери, заузео привидну позицију камермана који усмерава пажњу гледаоца на одређене елементе из живота Црногораца. Па ипак, постоји једна важна разлика коју ваља истаћи када је реч о начину на који је Ненадовић уклонио приповедачко Ја и савремених блогера. Када Ненадовић то чини, његова намера је да истакне одређене аспекте живота заједнице о којој пише, јасно показујући да је у овом тексту значај заједнице испред значаја представљања самог себе. Са друге стране, савремени блогери и инфлуенсери најчешће не познају довољно културу и историјске прилике да би значајније тумачили дух народа који посећују, те своје интересовање усмерују на препоруку смештаја, хране, превоза или других практичних аспеката путовања, чиме се приближавају оном типу путописа који се јављао пре Стерна. Док се код инстаграм блогера може уочити покушај уклањања Ја јер оно не може да пружи упечатљиву интерпретацију места и народа, код Ненадовића је приповедачко Ја стављено у други план не би ли се један личан поглед на црногорску заједницу представио као објективан.

Идеју да се два Ненадовићева путописа могу читати као биографија Петра II Петровића Његоша прву је изнео Живко Ђурковић у својој монографији *Књижевно дјело Љубомира II. Ненадовића*. Анализирајући целокупно стваралаштво овог писца, он је приликом тумачења дела *О Црногорцима* истакао да „ово је била неопходна допуна Његошевом лику из путописа из Италије. Гледано у цјелини, добили смо најпотпунију Његошеву биографију из пера једног савременика” (Ђурковић 1985: 198). Идеја за истраживање овог начина читања ова два дела за потребе овог рада није настала на основу Ђурковићевог тумачења, што отвара питање зашто два тумача чије анализе дели скоро четрдесет година имају потребу да истакну исту могућност читања наведених Ненадовићевих путописа. Чини се да су оба истраживача препознала потребу српске културе да се уобличи још једна Његошева биографија из пера његовог савременика. Његош заузима место класика у српској култури због свог књижевног дела. Његова се улога у историјским догађајима не може у тој мери поредити са значајом који је имао у књижевности јер, како наводи Аница Шаулић, „за време живота Његош није био много популаран као владар” (Шаулић 1951: 672). Па ипак, потреба за преиспитивањем Његошеве биографије и трагање за њеним елементима је стално присутна у српској култури. Исидора Секулић у својој књизи *Његошу књига дубоке оданости*, написаној цео век након његове смрти, наводи да као истраживање за своју књигу не само да је читала њој доступне биографије, већ да је посећивала места на којима је Његош био и говорила са његовим сународницима о њему, тј. слушала анегдоте које су остале упамћене у народу. Иста потрага за Његошевим духовним бићем јавила се и код Андрића, који пише низ есеја о Његошу и у њима на одређени начин обликује духовну биографију Владике. И док се свакако може рећи да је естетска вредност књижевних дела била та која је тумаче окренула биографији баш овог писца, често се дешавало да фокус са књижевних дела у потпуности пређе на Његошев живот и преиспитивање његове личности. Разлог због кога су у истраживању биографије ове историјске личности *Писма из Италије* имала толики значај открива се у Андрићевом есеју *Над Његошевом преписком*:

Од девет томова који, у издању 'Просвете', сачињавају Његошева целокупна дела, последња три носе назив *Писма*. Кад се боље размотре та три тома, лако је утврдити да ту уистину правих писана и нема, бар не много и не у оном смислу који тој речи дајемо кад су у питању други људи другачије прилике. Кад би се судило по овој преписци, могло би се закључити да највећи песник нашег језика није ни имао личног живота (Андрић 1986: 70).

Ненадовићево дело је истраживачима Његошеве биографије једну од ретких прилика да бар делимично стекну увид у приватне мисли Владике.

Да није Андрић био једини који је трагао за духовном биографијом овог писца и био фасциниран његовом личношћу, указала је Горана Раичевић у својој анализи есеја Милоша Црњанског. Она је истакла да „генијалност човека Његоша, која се не може објаснити било каквим утицајима и која задивљујуће одаје своје исконске, варварске корене, *тајна* је која се не открива или се не може назрети у ономе што је Црњанског интересовало много више

од саме Владикине поезије – а то је био његов живот” (Раичевић 2005: 179). Као и Андрић, и Црњански се није фокусирао на прикупљање биографских података и детаља о Његошевом животу, већ је показао „интересовање за оно што је у великом песнику неискazано, прикривено чак угушено, и то захваљујући историјским улогама које је морао да одигра човек задивљујуће снажног и лепог, али ипак крхког и болешћу рањеног тела” (Исто, 180). Фасцинираност два највећа писца српске књижевности у двадесетом веку истом личношћу јасно показује значај који је Његош као писац, али и историјска личност, имао у српској култури. Да нису ова два писца били једини од истакнутих личности у култури и друштву између два рата који су препознали Његошев културни значај, показује велики број личности које су писале у темату посвећеном овом писцу који је објављен у Српском књижевном гласнику 1925. године. Писци авангарде, који су често упућивали оштру критику традицији, показали су јасне симпатије према Његошу. Оно што је занимљиво у њиховом односу према овом писцу јесте то што су авангардисти уважавали романтизам, док се Његошево дело само у одређеним аспектима може описати као романтичарско. Па ипак, ово им није сметало јер је за њих „Његош персонификација романтичарске изузетне личности, и по физичком изгледу и по духовности тајновитог порекла” (Исто). Перцепција у српској култури о Његошу као романтичарској личности у највећој мери је потекла из начина на који је Ненадовић обликовао свог књижевног јунака, што показује колики су значај *Писма* заиста имала.

Суд Слободана Јовановића да „у целој нашој књижевности постоји само један горостас, – и то је Његош” (Јовановић 1925: 488) представља истовремено оцену његовог стваралаштва, али и личности. Оваква слика о историјској личности Његоша била је, осим у Ненадовићевим делима, обликована у низу записа који су остали о њему, али и неколицини биографијских записа. Ово је условило да се изабрано читање два наведена Ненадовићева дела као целине у обликовању овог јунака јави у овом истраживању, што је на трагу непрекидног трагања за разумевањем Његошеве личности у српској култури, што је и показано у претходно написаном тексту. Да ли је до тог трагања дошло само на основу недостатка личне Његошеве преписке или због недовољно биографског материјала? Андрић је у свом есеју *Његош као трагички јунак косовске мисли* указао на три улоге које је Његош имао у свом животу – улогу владике, владоца и песника (види у Андрић 1986: 12). Улога која је највише привлачила пажњу писаца и тумача јесте улога песника, док се у историјским и мемоарским записима најчешће пише о Његошу као владару. Аспект Његошевог живота који је одређен његовом улогом владике у најмањој мери је био заступљен у записима. Док се о Његошу писало као о писцу, истицао се његов значај за српску културу, о његовим улогама као владара и владике писало се као о извору патње, што се може јасно видети у Андрићевим есејима.

Узевши у обзир значај који Његош има у српској култури, број биографија посвећених његовој историјској личности је мали. Најзначајнија биографија историјског типа је она коју је написао Вук Врчевић. Он је био Његошев савременик и у једном тренутку радио за њега, али је главну грађу за своје

дело прикупио као секретар књаза Данила Петровића. У својој биографији, Врчевић је дао највише биографских података о Његошевом животу, пре свега се ослањајући на сведочења савременика и веома живе анегдоте које су постојале у народу. Па ипак, када је требало подупрети одређене политичке ставове које је препознао код Владике, он је као аргументе за истицање таквих ставова користио доступно књижевно дело, што показује да му извори које је имао нису обезбедили увид у Владичин унутрашњи живот. По садржају, блиске Врчевићевој биографији су и Медоковићеве белешке. Постоји низ записа и сведочења о Његошу од стране људи из иностранства који су били посетиоци на Цетињу, али ова грађа није значајније допринела обликовању Његошеве личности јер су ови аутори најчешће Владикау сретали у званичним посетама и записивали оно што су о њему чули од других. Значајан је број анегдота које су остале сачуване у народу. Исидора Секулић их је слушала цео век након Владичине смрти. Овај извор података, како је показао у свом истраживању Бранко Златковић, пружио је могућност да у грађи коју су прикупили и објавили Мићун Павићевић и Новица Шаулић „осим приказа наличја” дође до „депизације и материјализације Његошеве личности”, чиме се показује да је дошло до „развијеним нововековим процесима социјалног, политичког и културног раслојавања негдашњег црногорског патријархалног друштва” (Златковић 2014: 255). Супротни тип биографије је у свом делу *Његошу књига дубоке оданости* дала Исидора Секулић. Она је објединила биографију и тумачење књижевности, тежећи да кроз ове анализе заокружи духовни портрет ове историјске личности. Говорећи о начину писања Његошевих биографија оштроумно је уочио Милован Ђилас у својој реакцији на Исидорину књигу да је она потпуно супротна од онога што би била традиционална историјска биографија, односно оно што би било усмерење интересовања аутора на материјалистичко, а не духовно, које у Исидорином делу долази и до потраге за метафизичким. Иако је своју критику биографије коју је написала Исидора Секулић дао из идеолошке перспективе, Ђилас је препознао значај који је Његош имао у српској култури, као и да се у начину на који је тумачен Његош открива и позиција са које тумач приступа опису овог писца јер „изгледа да је немогућно сада и овдје одвојити интерпретирање Његоша од интерпретирања његових интерпретатора” (Ђилас 1952: 5). Ово се свакако може учити у текстовима које су владици посветили Иво Андрић и Исидора Секулић, али и сам Ђилас у свом тумачењу.

У српској књижевности постоји још једна (не)написана биографија Петра II Петровића Његоша, иако је материјал за њен настанак постојао. Реч је о низу текстова које је Владици посветио Павле Поповић, а који су написани током четврт века. Када се узме у обзир да је Поповић написао веома обимну и детаљну монографију, у којој је објединио тумачење књижевних дела и биографске чињенице о Миловану Видаковићу, поставља се оправдано питање зашто такву монографију о Његошу никада није написао. Два су разлога за то. Први је то што је Поповић у тумачењу *Горског вијенца* „био одређен нормативном поетиком” (Љујић 2019: 72), коју није могао применити

на *Лучу микроkozма* и *Лажног цара Шћепана Малог* а да не угрози свој суд о Његошу као о великом песнику. Други разлог је и то што је „српска култура ова два владина дела перципирала само на својим маргинама, у сусрету индивидуалности духа и света уметничког дела” (Исто).

Уколико се крене од поставке да се два одабрана Ненадовићева дела могу прочитати као могућа биографија Његошева, важно је обратити пажњу на два питања. Прво питање јесте каква је структура те биографије? Да би читалац могао пратити хронолошки живот личности о којој се пише, он мора читати прво део из путописа *О Црногорцима* који прати скоро па цео Његошев живот, све до дела када је Ненадовић Владику срео у Бечу, затим прочитати *Писама из Италије*, да би се онда читалац поново вратио на део у *О Црногорцима* који се односи на последње Његошове дане и смрт. Само на тај начин може се добити целокупна биографија. Она има једну предност у односу на традиционалну биографију, а то је да део њеног садржаја чини књижевно дело значајних естетских вредности. Анализирајући *Писма из Италије* као књижевно дело, јасно је да се издвајају два јунака – Петар II Петровић Његош и Љубомир Ненадовић. Тумачи су о Ненадовићевом лику доносили суд само на основу основа како је представљен и доживљен лик главног јунака: „често му је постојао тежак и неподносив и Ненадовић са својим баналним оптимизмом и својим тирадама против ’лукавих пристера’, са својом немачком љубопитивошћу, педантеријом и жељом да све види и забележи” (Андрић 1986: 35). Оваква оштра критика упућена Ненадовићу не може се оправдати оним што пише у тексту, те је јасно да је код Андрића развијена толика симпатија према доминантном јунаку текста да је спреман да претпостави како се јунак осећао и на основу своје претпоставке напише овакву осуду. Андрић често пише са симпатијама о Ненадовићу, а кад то чини циљ је да похвали начин на који је писац приказао свог главног јунака: „Ненадовићева величина је управо у томе што ни у једном часу није подлегао људској слабости, честој у оваквим случајевима, да предмет свога дивљења сведе на своју меру, или да себе уздигне на рачун величине коју описује” (Исто, 40). Чак иако се ова једна поприлично необјективна анализа припише емоцијама које је Андрић имао према Његошу, исти однос према Ненадовићу имао је и Павле Поповић, историчар књижевности, који је истакао да „иако није био упознат с делима његовим, он [Ненадовић (убацила Т. Љ.)] је одједанпут, у његову присуству, осетио сву величину његову; и то му јако служи на част” (Поповић 1999: 185). Мера Ненадовића као писца и као јунака је – лик Његошев. Овде се мора поставити следеће питање: На који начин је Ненадовић обликовао јунака који је добио толико симпатија читалаца?

У својој анализи Петра II Петровића Његоша као књижевног јунака, Миодраг Поповић истиче да „не описује конкретног Његоша, већ, полазећи од песникове реалне личности, гради нов, уметнички лик” (Поповић 1985: 173), са чим се у свом тумачењу слаже и Бранко Златковић, који уочава да је „највећи степен идеализације Његошове личности испољен у путничким писмима Љубомира Ненадовића” (Златковић 2014: 255). Ово су две најзначајније ствари у тумачењу *Писама*. Прва је да је овде реч о књижевном ју-

наку, а друга да је овај лик идеализован. Па ипак, постоји низ јунака у књижевности који су идеализовани, а нису изазвали такво одушевљење. Јасно је да је начин обликовања јунака утицао на одушевљење које је изазвао, јер постоји низ већ поменутих текстова о Његошу који нису привукли ни део пажње коју су у историји српске књижевности имала *Писма из Италије*.

Ненадовић веома пажљиво гради Његошев лик, али се могу издвојити два поступка који су утицали на допадљивост његовог главног јунака. Први је, свакако, постављање свог јунака на истакнуто место у односу на остале ликове, па и само приповедачко Ја: „по чврстини моралних убјеђења и херојског поноса, он се не разликује од својих верних пратилаца, али се далеко уздиже изнад њих по ширини погледа, обухватнијем патриотизму и хуманизму, по својим стваралачким способностима и склоностима, по образовању и култури” (Ђурковић 1985: 159). Писац пажљиво бира начин на који ће показати колико се Његош издваја од других – истицањем да ће писати о њему, а не о себи, он је већ посведочио своје мишљење о Владици. Зато о значају овог јунака не говори он сам, већ се одлучује да прикаже колико је поштовање Његош имао у круговима у којима се кретао када је био у Италији. На овај начин је постигао већу објективност у приказивању свог јунака. Истицање ових аспекта личности може водити ка поштовању и фасцинацији читаоца, али не и симпатијама које се могу препознати у многим текстовима у којима је овај јунак био анализиран. Пажњу је потребно обратити на Ненадовићев осећај за равнотежу у грађењу јунака – иако он стално наводи Његошове велике мисли, помињањем значајних детаља успева да постигне морфолошко богатство лика. Док у својој анализи Андрић истиче да је у *Писмима* „сачуван најлепши лик нашег највећег песника, за време док је ’суморан као Бајрон’ пролазио Италијом” (Андрић 1986: 29), што је свакако морало бити духовно стање у коме се Владика налазио у том тренутку, писац свог јунака много топлије описује. Када помиње са којом пажњом се Његош старао да увек има поморанци када Ненадовић дође јер је приметио да их воли, писац истиче ону људску особину коју нема никакве везе са његовим друштвеним улогама, већ сведочи о самом карактеру Владике. Аспект Његошове личности који није пуки аргумент за потврду вредности традиционалне херојске заједнице је оно што недостаје другим биографијама и што чини *Писма* значајним и популарним. Јасно је да Ненадовић није у текст унео сваки разговор који је имао са Његошем и тај избор је глани показатељ књижевног дара писца, који је својим осећајем за меру и вештином да истакне значајне детаље успео да обликује најуспешнији књижевни лик Петра II Петровића Његоша. Миодраг Поповић је као један од разлога за успешност у обликовању књижевног јунака препознао у времену, које је послужило као „префињени, психолошко-емоционални инструмент који одбацује све небитно, површно, грубо, а кондензује битно и суштинско” (Поповић 1985: 172).

Усмереност на детаље који би могли у највећој мери осликати Његошев карактер настављена је и у путопису *О Црногорцима*. Јасно је да главни задатак овог пута није био да се „пише само о њему”, већ је требало представити целу црногорску заједницу, а као њен значајни део и Његоша. Па ипак, избо-

ром одређених детаља, Ненадовић успева да живописно оцрта своје јунаке. Иако се Сима Милутиновић Сарајлија јавља само у улози Његошевог учитеља, може се рећи да је ово најбољи портрет овог писца који је дат у српској књижевности. Истицањем важних детаља и кључних реченица Ненадовић је постигао исто и у обликовању лика Његоша – писцу је било довољно да наведе пар реченица које је Владика изговорио у Русији при сусрету са царом да истакне велику мудрост младог човека. Оправдано је поставити два питања: зашто *О Црногорцима* није на исти начин перципирано у српској култури као *Писма* и зашто се о Његошевом лику у *О Црногорцима* није писало у довољној мери? Разлог се може пронаћи у већ наведеној чињеници да је Ненадовић повлачањем приповедачког Ја изменио природу жанра у ком је желео да ствара и написао дело које се може одредити као студија о једном народу. Овакав приступ теми утицао је и на начин на који је обликован Његошев лик, јер је јасно да је писац желео да да кратку биографију и наведе значајније животне догађаје Владичине, па ипак, књижевни таленат је свакако утицао и овом приликом да у свој текст унесе неке историјски мање значајне догађаје, али кључне за приказ Владичине личности, као што је однос који је млади Раде имао са Сарајлијом. Из покушаја анализе одређених Његошевих књижевних дела као и доступних података, јасно је да је Ненадовић пишући ово дело имао развијену свест о значају Петра II Петровића Његоша у српској култури, али га то није навело да уклони сликовите детаље у приказивању Његошевог карактера да би више простора дао историјски значајним биографским подацима. Задржани начин на који обликује свог јунака дозвољава тумачима слободу да ова два дела посматрају као могућу целину и потенцијалну биографију, при чему се, наравно, морају уважити сва ограничења која би донео покушај да се нечија биографија темељи на основу књижевног јунака који је по њему настао.

Покушај читања Ненадовићевих путописа као могуће Његошеве биографије показао је да би овакво једно читање свакако било могуће. Разлог да до њега дође мора се пронаћи у потреби српске културе да добије података не само о писцу неких од најзначајнијих књижевних дела, већ и о необичној личности коју су читаоци упознали на страницама Ненадовићевих дела, често заборављајући, захваљујући таленту самог писца у представљању свог јунака, да је реч о књижевном јунаку. Свака нова прича о Његошу на тај начин постаје само прича, али трагање за њом говори о актуелности овог писца и данас.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1986: А. Иво, *Уметник и његово дело: есеји II*, Сарајево: Svjetlost.
Ђилас 1952: М. Ђилас, *Legenda o Njegošu*, Загреб: Štamparski завод „Огњен Пrica”.
Ђурковић 1985: Ж. Ђурковић, *Књижевно дјело Љубомира II. Ненадовића*, Никшић, Титоград: НИО Универзитетска рибјеч.

- Златковић 2014: Б. Златковић, Његош у анегдотама (од детињства до 1834. године) у *43. научни састанак слависта у Вукове дане, 12–15. IX. 2013, том 2: Његош у своје времењу и данас*, Београд: Међународни славистички центар.
- Иванић 2012: Д. Иванић, Постичка раскршћа Љубомира П. Ненадовића, у: Д. Иванић (уред.), *Нова читања Љубомира П. Ненадовића*, Ваљево: Матична библиотека „Љубомир Ненадовић”.
- Љујић 2019: Т. Љујић, (Не)написана биографија Петра II Петровића Његоша Павла Поповића, у *48. научни састанак у Вукове дане, 13–17. IX 2018, том 2, Критичка и књижевна научна мисао Павла Поповића*, Београд: Међународни славистички центар.
- Ненадовић 1978: Љ. Ненадовић, *Писма из Италије*, Београд: Нолит, Просвета, Завод за уџбенике.
- Ненадовић 2018: Љ. Ненадовић, *О Црногорцима: писма са Цетиња 1878. године*, Београд: Порталибрис.
- Поповић 1985: М. Поповић, *Историја српске књижевности: романтизам*, књига друга, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Поповић 1999: П. Поповић, *Нова књижевност II*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Раичевић 2005: Г. Раичевић, *Есеји Милоша Црњанског*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Цар 1913: М. Car, *Моје симпатије: књижевне слике и студије*, Zadar: Међународна књижарница E. de Schonfeld.
- Шаулић 1951: А. Шаулић, Поводом анегдота о Његошу, Цетиње: *Стварање*, 10–1.

Tamara M. Ljujić

THE TRAVEL WRITINGS OF LJUBOMIR NENADOVIĆ AS A PATH
TO THE BIOGRAPHY OF PETER II PETROVIĆ NJEKOŠ

(Summary)

This paper analyzes the way in which Ljubomir Nenadović shaped the narrative self in his travelogues *Letters from Italy* and *About Montenegrins: Letters from Cetinje in 1878*, which created a space for shaping the literary character Petar II Petrović Njegoš as the main character in these works. By researching the place that Njegoš occupied in Serbian culture, as well as the importance that Nenadović's works had in the perception of his personality, they point to the need of the culture itself for a complete biography to appear from the pen of the writer's contemporary.

Keywords: Ljubomir Nenadović, Petar II Petrović Njegoš, travelogue, biography, *Letters from Italy*, *About Montenegrins*.